

Տարիկան 10 րոպէի, վեց ամիսը՝ 6 րոպէի, երեք ամիսը՝ 3 ր. 50 կ.

ամիսը՝ 1 ր., հատով 5 կ.

Բաժանորդ գրուած են թիֆլիսում միմիայն խմբագրատանը:

Խմբագրութեան հասցէն՝ Тифлис. Редакция „Нор-Даръ“  
կամ Tiflis. Rédaction „Nor-Dar“

Խմբագրութիւնը բաց է ամէն օր (բացի տօն օրերէն) ժամը 9-ից  
մինչև 2-ը: Ծաղաբարձութիւններն ընդունուած են ամէն լիզուներով  
Ցայտաբարձութիւններ ըստ 2 կ. լիզուներէ համար կրկնապատկ

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Աւաջն ու զոգ. — Գիւղական  
երկրագործ ժողովրդի բարեկեցութեան  
մասին:

Գիւղացու ցաւերը:

Քրքնիկ ուն. — Լուրեր:

Երկրաշարժից վնասուածների օգտին:

Հայոց թատրոնն Բագուում:

Ֆ. Ֆ. Պալինկովի մահուան անթիւ:

Քաղաքական. — Թիւրքիա: Պատե-

րազմը: 2ինաստան:

Բանասիրական. — Մի ժամ

միայն:

Տեղեկատու:

Ցայտաբարձութիւններ:

Թիֆլիս, 1 փետրուարի 1900 թ.

ԳԻՒԼԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾ ԺՈՂՈՎ

ՎԵՐԻԻ ԲԱՐԵԿԵԾՈՒԹԵԱՆ ՄՈՒՆ

Ախարաբարի երկրաշարժն առիթ  
է տուել մտածելու գիւղացիների  
ընտանեկան համար յարմարագոյն  
չէնքերի վայրին:

Եթէ Ախարաբարի գաւառի գիւ-  
ղերն այն ձևով և այն տեսակ նիւ-  
թերից չլինում լինէին, ինչպէս  
օրինակ՝ Մարիբիլայի գիւղական ժո-  
ղովրդի տներն են չլինում, ան-  
տարակոյս մարդկանց կարուստ  
չէինք ունենալ, գոն որ այնքան  
որքան զոհ են նայել Ախարաբար-  
ի գաւառում տեղի ունեցած եր-  
կրաշարժին:

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

### ՄԻ ԺԱՄ ԴՆՈՒՄ

Նորոգ Շնորհքի

Կնոջ ձեռքը բռնած տներ իւր ձեռ-  
քի մէջ և նստած էր նրա գոնաւ գէմ-  
քին, որից կարծես թէ չքանում էին  
կանգի վերջին նշոյնները: Ահա նա  
գաւառից բաց արեց իւր աչքերը, և  
պատանի ամուսինը գլուխը, որ դա վեր-  
ջին անգամն է, որ իւր նորահաս կնոջ  
կողքից պիտի ծածկուն յայտնուէր:  
Մի ծանր հառաչ բարձրացրեց հիւան-  
դի կողքից, և ամուսինը դիմեց, որ  
վերջին հառաչն է դա: Եւ յանկարծ  
նրան մի անդամակն օտարացի արեւի  
իւր կնոջ համար, և նա սկսեց արթնի,  
առանց չընթանալ շարժելու: «Մի տա-  
նիք սրան, Մարգար, թող ինձ մօտ  
մնայ գէթ մի օր, գէթ մի ժամ»: Մի-  
թիւր սրան ինձինց այժմ, այսրոպէս:  
Եւ յանկարծ լուսամտի մէջ նա, տե-  
սած մահուան հրեշտակը, որը լսեց նրա  
արեւածաղիկ հարցերը:

— Ինչ ևս կամենում ինձից: Երեք  
տարի դա քո կինն էր: Ինչ կարող է  
առաջիկայ այս վերջին ժամը, քեզ՝ որ  
կենդանի ենք, և դրանք որ մեռնում է:

— Ամէն բան, — բացականչեց պատու-  
նին: — Որովհետեւ այս երեք տարում ես  
ոչ մի անգամ չեմ ասել սրան, թէ որ  
քան սիրում եմ իրեն, և չեմ կարողա-  
ցել ասել, որովհետեւ ինքս էլ չգիտէի  
այդ: Իսկ այժմ սա պիտի հոռւանայ  
ինձից, առանց լսած լինելու իմ խոս-  
տովանութիւնը: Ուստի արդարեւ եմ  
տուր ինձ դարձաւ մի ժամ միայն, որ  
կարողանամ ամեն ինչ ասել սրան, և  
ես չեմ անիծել քեզ, չհայելով որ դու  
անպիտի ես:

Փորձը և քննութիւնը յոյց են  
տալիս, որ քաղ տները, գետնա-  
վոր տները երկրաշարժի են և երկ-  
րաշարժի միջոցին անպայման կո-  
րուտարեր:

Հիմա մտածում են այնպիսի  
նիւթից (փայտից) տներ կանգնեց-  
նել, որ երկրաշարժի միջոցին այն-  
քան էլ վտանգուած չլինի գիւղա-  
կան ժողովրդի կեանքը:

Բայց միթէ միայն երկրաշար-  
ժըն ի նկատի առնելով պէտք  
է հոգալ գիւղական ժողովրդի  
ընտանեկան որպիսութեան մա-  
սին:

Առհասարակ պէտք է հոգալ ժո-  
ղովրդի, մասնաւոր տեղեւ ժո-  
ղովրդի բարեկեցութեան մասին:  
առաւել ևս գիւղական երկրագործ  
պատակարարի մասին, որ ամեն մի  
ժողովրդի զոյւրթեան և բար-  
կաւածման հիմքն ու աղբիւրն է:

Այդ տեսակետից նայելով՝ չպէտք  
է արտակարգ լծուաւորութիւնների,  
աղէտների սպասել, որ հողանք  
գիւղական ժողովրդի բարեկեցու-  
թեան մասին:

Յայտնի է, որ մեր գիւղական հառա-  
րակութիւնը, ահապիսի մեծամաս-  
նութեամբ, ապրում է կիզտի մէջ,  
անտարակաւորին հաւատարմ պայման-  
ներում, շատ տեղ էլ հէնց այդ

եւ մահուան հրեշտակը պատահա-  
նեց:

— Ինքս չեմ կարող քեզ առաջ  
թափել: Բազմաթիւ կեանքեր են ցրուած  
երկրէս վրայ: Այդ բոլոր կեանքերը  
խառն չափուած են: Յատկանշաւոր-  
ութեան մէջ չկայ ոչ չափազանց շատ,  
ոչ չափազանց քիչ բան: Այն, ինչ որ  
ինքզուստ եւ ինձից, եւ կարող է ինչ  
համար խնդրել մի տարի մարդուց որը  
պիտի ապրի դարձաւ ճիշտ մի ժամ,  
ոչ աւելի:

Այս խօսքերի վրայ յոյսը վառուեց  
պատահաւոր աչքերի մէջ, և նա բացա-  
կանեց:

Եթէ դու այդ իշխանութիւնն ու  
նիս, ապա շուտով ճանապարհ ընկիր,  
— ժամանակն անցնում է:

Հրեշտակը գլուխը շարժեց:

— Մի վախճաւոր: Քանի որ ես խօ-  
սում եմ քեզ հետ, ժամանակը գոյու-  
թիւն չունի քեզ համար: Գիտե՛ք, ես  
կանգնեմ քեզ լիկա տակ, որովհետեւ դու  
պէտք է ինձ հետ լինես, որ ինչպէս  
աշխուհիւն ունենայ: Բայց դու ան-  
տեսանելի կըմնաս...

Նոր էր արտասանել մահուան հրեշ-  
տակն այս խօսքերը, երբ պատանին  
զգաց, որ ինքն անջատու է յատա-  
կից և թռչում է ուր որ յաւաքեմի  
վարդգեան օդում: Եւ նայն վայելեանին  
տեսաւ, որ անառաւում է, և անցաւ  
հրեշտակի հետ մութ շաղկապ: Եւ նր-  
բանց հանդիպեց մի մարդ, դուռ եւ ոչ  
ծեղ, բայց և արդէն ոչ երկտառար:

Այդ մարդն այնպէս խորատուգում  
էր իւր մտածութիւնները մէջ, որ աչքե-  
րը բարձրացրեց այն ժամանակ միայն,  
կրք հրեշտակը կարեց նրա ճանապարհը  
իւր սեւ լիկերով: Մարդն անգրում վա-  
խեցաւ, բայց շուտով տիրապետեց ի-

շտապանի կենդանիների հետ  
միասին:

Ինչ է հայ գիւղացու տունը,  
ընտանեկանը, երա վիճակը. մութ,  
խաւար, խոնավ, կեղտոտ, մուլս,  
ծուլ... այդ ներքուտ, իսկ ար-  
տաքուտ՝ աղբ, հոտ և վայրի ու ան-  
հասոյ տեսարան:

Դարեր անցել են, և մեր հայոց  
գիւղերի մեծագոյն մասը մնացել  
է նոյն ողորմելի վիճակում: Նոյն  
կեանքը, նոյն տեսակը:

Քանիցս այդ մասին խօսել ենք,  
Միթէ չի կարելի գիւղացիների  
ընտանեկանները, տները մի ուրիշ,  
մարդավայել, նպատակայարմար փո-  
փոխութեան և նոր ձևի կնիւթար-  
կել ի նկատի առնելով տեղական  
և կլիմայական պայմանները և  
կենցաղավարութեան աւելի լաւ  
նպատակը:

Մարդիկ հակումն ունեն հեռե-  
ւելու ուրիշ օրինակին:

Եթէ գիւղական քահանան պա-  
հանջուած կըլծուի ինն ստացած  
մոտէր գիւղը, անտարակոյս նա  
ինքը կապէր մարդավայել կեան-  
քով և իրեն համար էլ տուն կը  
կանգնեցնէր ցանկալի կեանքի պա-  
հանջած պայմաններին համեմատ:

Մենք բնակարանից, շէնքից ենք  
խօսում, բայց երբ շէնքը վախճաւ,

ընկ և առաց մեծ արժանապատու-  
թեամբ:

— Ինձ թուում է, որ ճանաչում եմ  
քեզ, և գտնուակութեամբ տեսնում եմ,  
որ բոլորովին ճիշտ գաղափար եմ կազ-  
մել քո մասին: Բայց ինչու ես այդպէս  
վաղ եկել ինձ տանելու:

— Ես գիտեմ, — ասաց հրեշտակը, —  
որ դու քո ամբողջ կեանքում մտածում  
էիր իմ մասին, իմ գալու և այն բանի  
մասին, որ արժանաւոր կերպով ընդու-  
նես ինձ: Ես գիտեմ նոյնպէս, որ միակ  
կըլծուի գիւղի ինքը, որին կարող է  
ձգուել մարդը, դու ոչնչութիւն ես հա-  
մարում: Ուրախացիր, — մի ժամից յե-  
տոյ հասած կըլծուի նպատակիդ:

Մարդը շուտ քաշեց թիւթը և ասաց:

— Բայց բաւական է մի խօսք ասես,  
— շարունակեց հրեշտակը, — և իսկոյն  
կանգնես ոչնչութեան աշխարհը, ինչ-  
պէս անուանում ես դու այդ: Տղեր ու  
բիշ մահականացուի այդ ժամը, որ քեզ  
համար կեանքի ոչ ցանկալի մի երկարա-  
ձգութիւն է, իսկ նրան անհուն երջան-  
կութիւն է խոստանում:

— Այդ բանն ես ի՞նչ պայմանով չեմ  
անիլ, — պատասխանեց փրկութիւնը: —  
Նեանքիս հէնց այս վերջին ժամում ինձ  
թիւն աւելի, բան ուրիշ որեւէ մարդու  
կաշուով փրկեցականացուց լուծել հա-  
մաշխարհային հանելուկը, և ես ի՞նչ  
պայմանով չեմ հրաժարուիլ այդ հնարա-  
ւորութիւնից: Բացի դրանից, ես զրո-  
նում եմ, որ միշտ անպայման ամենախե-  
ղաւոր լինեմ իմ համար էլ յատկանշաւոր  
նոյն ժամը բաւական երկար է: Ուստի  
ես կըլծուի քեզ, որ թոյլ տաս հան-  
գիստ շարունակել իմ գրգռանքը, և  
չգոհ այն ժամանակից վաղ, որ նշա-  
նակի է ճակատագրի, Աստուած կամ  
համաշխարհային Ոգին, — թէ ո՞վ իսկա-

միւս ցանկալի փոփոխութիւնները  
կը հետեւն դրանց:

Մեր համալսարանականներից,  
ինձնեաններից, փաստաբաններից  
շատերը գիւղացիներ են, որքան  
մեծ ծառայութիւն մատուցած կը-  
լինեն դրանք իրենց հայրենի գիւ-  
ղին, երկրին, եթէ այդ կողմից ի-  
րենց վրայ դրուած պարտութիւն-  
ները մոռանում են իրենց պարտ-  
քը, իրենց հայրենի երկիրը և զը-  
րանց հետ այն ամենը, որով իս-  
կապէս իրաւունք պիտի ունենայ  
պարտեւնալու համալսարանականը:

Որ կարելի էր մեր գիւղական  
ժողովրդի կացութիւնը բարելոյն  
ընտանեկանի և աւելի մարդավայել  
կեանքի ընտելացնել նրան, — դրան  
ապացոյց կարող են լինել հէնց մեր  
երկրում երբեմն մերկ և անօթի  
գերմանացի գողթականների հա-  
տատած գիւղերը:

Մեր համալսարանական գիւղա-  
ցիները թող համեմատեն հայ գիւ-  
ղը, թէկուզ էն հարուստ գիւղը,  
գերմանական իտալիայի հետ...

Բարի կամք, եռանդ և պարտա-  
ճանաչութիւն. ահա մարդկային  
այն յատկութիւնները, որոնք դեռ

պէս, այդ բանը եւ շուտով կ'ունենան:

Ասաց ու երեք դարձրեց, իսկ մա-  
հուան հրեշտակը պատահաւ հետ թռաւ  
ճանապարհը շարունակելու:

Եւ ահա նրանք ծանր օդով լցուած,  
թուլ կերպով լուսաւորուած մի սննեա-  
կի մէջ են, կանգնած մի մահաւաղի  
ուսով, որի վրայ հառաչելով շուտ ու  
մուռ էր գալիս մի ողորմելի, նիհարած  
մարդ: Երեւի նա լսեց թեքի շրջանը,  
որովհետեւ յանգարած բաց արեց աչքերը  
և սարսափով յառեց հրեշտակի վրայ:

Վերջապէս, եկաւ ես, — ասած հրեշ-  
տակը քեզից ձայնով, — ես, որին դու  
այնքան յաճախ կանչում էիր տանջա-  
քի ժամերին, կարող եմ քեզ իսկոյն  
առնիլ ինձ հետ, եթէ կընտրես ինձ  
այս ժամը, որը, Աստուծո տնօրինու-  
թեամբ, մնում է, որ դու դարձաւ  
աղբիւս և որն աւելի սարսափելի կը  
լինի այն ժամերից, երբ դու արդէն  
այնքան տանջուել ես: Դու կըսես  
խեղդուել, սառն ընտելեց դուրս կը  
ցայտնի քո ամբողջ մարմնից, դու կը  
կանգնես խօսել, շարժուել, բայց ան-

շարժ կըլինիս: Դու չես կարողանալ քո  
հրաժեշտը առաջ դառնալիքի և կնիւթը:  
Դու դեռ ես չես փորձիլ կատարելա-  
յայտութեան զգացումը, բայց կը  
փորձես և կը հասկանաս, որ դա ամե-  
նասարսափելին է այն տանջանքներից,  
որոնք նշանակուած են քեզ համար:

— Հեռացիր, հեռացիր, — աղաղակեց  
հրեշտակը, բարձրանալով անկողնից և  
ձեռքը շարժելով, կարծեց թէ կամե-  
նայիլ քեզ իրենից ուրուականը: —  
Յետոյ կըլծուի: Եթէ գայիր մի տարի  
առաջ, դու համար շնորհակալ կըլինէի  
քեզից: Իսկ այժմ ես վաղուց ընտե-  
լացել եմ ամենաանպիտան և անուսման  
նայնիւ գիտեմ, որ կենդանի եմ: Այն,

ևս մեր ժամանակներում էլ հրաշք-  
ներ կարող են գործել:

## ԳԻՒԼԱՑՈՒ ՏՄԵՐԸ

II.

Կովկասի գիւղացիների նիստ ու կացն  
ընդհանրապէս մի հիմքի վրայ է դը-  
րուած, այս դէպքում մասնաւոր տար-  
բերութիւն է նկատուած միայն դաշ-  
տաբնակ և լեռնաբնակ գիւղացիների  
պարագման եղանակի մէջ: Դաշտաբնակ  
գիւղացիներն ընդհանրապէս երկրա-  
գործ են, մինչդեռ լեռնաբնակներն  
աւելի անասնապահ:

Վերջիններ առաջինների:

Տեսնենք ինչ են դրանց ապրուստի  
աղբիւրները, ինչ եղանակով են աշխա-  
տում և ինչ չափով վարձատրում: Այդ  
որ իմանանք, հիմք կունենանք ասելու,  
թէ՛ իսկապէս ինչ վիճակի մէջ պիտի  
լինէր մեր գիւղացին:

Երկրագործ գիւղացու աշխատանքի  
գլխաւոր արդիւններն են՝ առաջինը  
վարուցանը, երկրորդ՝ այգիգործու-  
թիւնը: Բացի դրանից նպատակաւ տե-  
ղեքում գիւղացին կարող է պարագել  
նաեւ շերտապահութեամբ, մեղրարու-  
ծութեամբ, թռչնապահութեամբ, բոս-  
տանաւորութեամբ, սայլապահութեամբ,  
ածխագործութեամբ, արհեստներով և  
նոսաց առևտրով: Այս պարագմունքե-  
րով կարող են գրադուել նրանք, ի հա-  
կէ, որոնք բնակուած են տաք և դաշտ  
տեղերում, այլ և բանակ ճանապարհնե-  
րից մօտ:

Բայց այդ նպատակաւ հանգամանք-

եւ ապրում եմ, ապրում եմ: Բացի  
սրանից, ես մարդ եմ դրկել, որ կանչի  
այստեղի ամենանշանաւոր բժշկին, և եթէ  
ինձ չկարողացան բժշկել՝ ուրիշ հարեւո-  
րաւոր բժիշկներ, գոյց են նրան աջողուի  
բժշկել: Դէ, հեռացիր, հեռացիր:

Հիւանդի մօտ ընած հիւանդապահ  
կիրք վեր թռաւ, հարեւան սենեակից  
նեղս վազեցին երեսնաները, իսկ մա-  
հուան հրեշտակը պատահաւ հետ թռաւ  
ճանապարհը շարունակելու:

Եւ ահա մի ընդարձակ հարթավայրի  
վրայ, ուրիշ դեռ ես բարձրանում էին  
առաւօտի մշուշը, նրանք կանգնեցին  
մի աղքատ խրճիթի առաջ: Խրճիթի շէմ-  
քին նստարանի վրայ մէկ-մեկակ նստած  
էր մի գաւառեայ, կոյր պառաւ կին:

— Այդ ո՞վ է, — շշնջաց նա իւր թա-  
ռամած շրթներէն:

— Ես եմ, մահուան հրեշտակը:

Այս որ լսեց պառաւը, դողաց և  
հարցրեց:

— Միթէ արդէն ժամանակ է, որ  
մեռնեմ:

Հրեշտակը պատասխանեց:

— Ինչպէս յաճախ գնացաւում էիր,  
թէ բոլորովին մոռացել եմ քեզ: Վշտի  
և աղքատութեան մէջ հարկիր տարե-  
կան ես դառնի, թողիլ ես բոլոր՝ որ-  
դիներդ: Թողնիք ցրուել են նախորդ  
աշխարհում և չեն հոգում քեզ համար:  
Դու կոյր ու մենակ ես: Եւ ահա ես,  
վերջապէս, եկայ: Միթէ ուրախ չես,  
որ եկել եմ:

Բայց պառաւը դարձաւ շշնջաց:

— Միթէ յիշուի մեռնելու ժամա-  
նակն է: Միթէ ժամանակ:

— Ասենք՝ մի ժամ ժամանակ էլ ունիս  
ապրելու, — խօսեց նորից հրեշտակը: —  
Բայց ինչից է պէտք այդ մի ժամը:  
Խնդրում եմ, նստիլիւր այդ մի ժամն

հերից ամեն տեղ չկայ, հետևապէս, և այդ պարագայումներն էլ պիտի առայժմ երկրորդական պարագայն կարգին վերադարձնենք։ Ուրիշ է, թէ կըզայ մի օր, ժամանակ, երբ գիւղացիները մէջ կըտարածուի ուսումն ու արհեստագիտութիւնը, և նա կիմանայ թէ՛ ինչից և ինչպէս պիտի օգտուի։ Եւ այսօր մենք դորձ ունինք այն գիւղացիները հետ, որոնք պարագաման եղանակով իրենց նախահայրերից առաջ չեն գնացել։ Եւ այդպէս սերունդ գիւղացու գըլիւտը պարագայներէն զատ զարգացողից, և այդպէս ծնունդով ինչից։

Գիւղացին սերմում է՝ աշնան ցորեն, գարնան ցորեն, աշնան գարի, գարնան գարի, և կորեկ։ Այդ հացահատիկները սերմում են գրեթէ ամբողջապէս Դանիակի նահանգում։ Ամիսայն նահանգին լուսնոտ մասերում է, որ ոչ աշնանա-ցան է սերմում և ոչ կորեկ, որովհետեւ այդ հատիկները բնութիւնն աւելի տաք տեղեր է սիրում։

Գիւղացին, վարից բացի, այգի էլ է չինում գինի ամանալու համար։ Գիւղացու աշխատանքի արդիւնքն աւելի նկատելի անկում մտքով վերցնենք երեք տեսակ գիւղացի, տանը դրանց հաստար չափով վարեցանդ, այգի։ Ասենք՝ երեք գիւղացիներէն իւրաքանչիւրին տուել ենք 10 օրավար վարե-լանդ և մի-մի օրավար էլ այգի։ Գիւղացիներէն իւրաքանչիւրն ունի մի մի լուծ գոմէշ և մի-մի լուծ եղը։ Տեսնենք՝ ինչպէս են ապրում։ Փետրուարի սկզբներէն դրանք կըսկը-սեն այգեգործութիւնը։ Գիւղացիներէն իւրաքանչիւրը կըշափարի իւր այգին և մտաւ կըկտրի։ Ասենք՝ արգելադրութիւն պա-մաններ չկան, և գիւղացին ցանկացած ժամանակ չլուծ է իւր այգին։ Եթէ վնասող շիկի գիւղացու աշխատանքին, մի օրավարաչափ այգուց նա կարող է միջին թուով վերցնել 600 թուգի գի-նի։ Գրանից տան գործածութեան հա-մար բաւական է 200 թուգին։ Այն պէս որ գիւղացին կարող է՝ մնացած 400-ը ծախել և, հաշուելով միջին թի-ւը, թուեցին 35 կոպ, կըտանայ 140 բուրլի։ Այս այգուց ստացան։

Ինձ մի էակի համար, որին դա հարկը հողար անգամ աւելի հարկաւոր է, քան թէ քեզ։ 25 որ այս վերջին ժամին էլ ոչ որ չի գալ քեզ մօտ։ Ոչ որ, չի քունի քո ձեռքը իւր ձեռքի մէջ, ոչ որ չի փակիլ քո աչքերը։ Իսկ արեւածաղը տեսնել դու չես կարող։ Ուրեմն ինչ բան՝ ես սպասում։

Այն ժամանակ պատուր չորեք և սկսեց աղերսել։

— Մի խիլ ինձից այդ ժամը, եթէ դա արդէն ինձ է պատկանում Որբան էլ մտայ, որբան էլ մենակութեան մէջ անցնի այդ ժամը, այնուամենայնիւ այն-տեղ, ուր կըտանեն ինձ վարը, աւելի մտայ կըլինի, աւելի մենակ կըլինեմ հոս։ Թող ինձ, մահուան հրեշտակ, և մի դար ժամանակի վարը։

Եւ դարձեալ իւր թիկ տակ տուտ պատանու մահուան հրեշտակը, և նորաթ թողելով շարունակեցին ճանապարհը։ Յանկարծ ահա, որ մի փոքրիկ խուցի մէջ էին։ Փայտի սեղանի մօտ, որի վրայ երկու մօմ էր վառուած, նրա տաճ էր մի գունդ մարդ, ձեռքն ու ոտքը չլիքալուած, և վանդակապառ լուսամտախից նայում էր տարածութեան մէջ։ Նա զոգաց՝ որ տեսաւ իւր առաջ մահուան հրեշտակին, ձեռքով շիկեց ճակատը և ձեռքով մի շարժում գործեց, որից չլիքաներ շատաչեցին։

— Ի՛նչ ես կամենում, բացականից ես խաղաղ ձայնով։

— Ես կամենում եմ աղատել քեզ, — ասաց մահուան հրեշտակը։

— Ի՛նչպէս, արդէն։ Ես դու ևս չեմ լսել զեկազկի ձայնը։ Դու չափազանց վաղ ես եկել։

— Իրաւունք ունիս,—պատասխանեց հրեշտակը։—Մահուան պատիժը իրաւի պէտք կատարուի մի ժամից յետոյ,

երեք գիւղացին, իւրար հետ միացած մի գուլթան կըլծեն և վար կանեն։ Իւ-րաքանչիւրի համար կըվարուի, ասենք, 7 օրավար գուլթանացի։ Այդ եօթն օ-րավարը գիւղացին կարող է իսկոյն կո-րեկ անել, ինչպէս ասում են «տափը խեղճացնելու» համար։ Եթէ ինչ յաջողու- թեան ժամանակ, օգտաւորին գիւղացին կունենայ 56 թաղար կորեկ, հաշուե-լով իւրաքանչիւր օրավարից միջին թուով 8 թաղար։ Թաղարը հաշուենք ժամն աւարին 3 ր., ուրեմն գիւղացին 7 օրավար ցիւց կըտանայ—168 ր.։ Եկաւ աշունքը։

Աշնան այդ եօթն օրավարն էլ կա-րող է աշնան ցորեն անել։ Եւ իսկոյն կը հնձի, միջակ տարում իւրաքանչիւր օրավարից կըվերցնի 7 թաղար, ըն-դամենը նշանակում է 49 թաղար։ Թա-ղարը հաշուելով էժան տարին 6 բուրլի, կըտանայ 294 ր.։ Մնացած 3 օրա-վարն էլ խոտհարք կըթողնի և իւրա-քանչիւրից հաշուելով 10 սայլ, կըտա-նայ 30 սայլ։ Այդպիսով՝ գիւղացիներէն իւրաքանչիւրը մի տարուայ մէջ կաշ-խատի, եթէ բոլոր արդիւնքը փողի վերածենք այգուց—210 ր., խոտից՝ սայլը 3 բուրլով—90 ր., վարից—462. ընդամենը՝ 762 ր.։

Այդ այգիէս կըլինէր սնունդ, եթէ, Եթալարի (հին իմաստուն) ասած, աշ-խատանքից բացի ոչ ոքի ոտ չդիպէր գիւղացու աշխատանքին։

Ա. Ագապեան

«Տոր-Դար» ի բաժանորդագրութիւնը շարունակում է։ Փետրուարի 1-ից բա-ժանորդ գրուող վճարում է 9 բուրլի։

Տարուայ սկզբից բաժանորդ գրուել ցանկացողը կըտանայ համարներ յու-նուարի 1-ից, տարեկան բաժանորդա-գիրը՝ 10 բուրլի է։

Ք Ր Ո Ն Ի Կ Ո Ն

«Գալկազ» ի տակով, ներքին գոր-ծերի միւնիստրը Կովկասի կառավար-չապետի պաշտօնակատար գին. —էյտ. Փրեզէն հեռագրով հաղորդել է, որ Թագաւոր Կայսրը հրամայել է պետա-

բայց եթէ վերջին, սարսափելի ժամը նուիրես ինձ մի մարդու համար, որին դա աւելի հարկաւոր է, քան թէ քեզ, ապա ես քեզ այժմ իսկ կըտանեմ ինձ հետ։ Դու իսկոյն կըլսես, թէ ինչպէս բախում կըսկսեն կանգնեցնել կախաղա-նը, թէ ինչպէս կըճրճուեն բանտի դռները և ինչպէս ներս կըթողնեն քո պատժին հանդիսատես լինել ցանկացող մարդկանց։ Վերջապէս, եթէ քո անգամ կըբացուի քո խուցի դուռը, և այդ գոան ետին սպասելիս կըլինին քեզ քո գահին ու նրա օգնականները։ Նորաթ քաջ կըտան քեզ նեղ սանդուղքով դե-պի կախաղանը, որի վրայ դու տանջա-լից և խայտառակ կըբողով կըվերջաց-նես քո կեանքը։

—Կորիք կորիք,—սպառնակեց մահա-պարտը։—Եթէ ես կամենայի զեթ մի մօղի շտի կըճատել իմ կեանքը, բա-ւական էր, որ դուլս ջարդէի այն պատին տալով, և ամեն ինչ վերջացած կըլինէր։ Բայց ես չեմ կամենում, չեմ կամենում։ Ո՛չ, ես կամենում եմ լսել և մուրճի հարցածը բախում, և բանտի դռները ճրճուողը, կամենում եմ այն ոտներովս բարձրանալ նեղ սանդուղքով մինչև կախաղանը։ Կամենում եմ տես նեղ այն մարդկանց, որոնք պիտի հա-ւաքուին, և լսել, թէ ինչպէս պիտի շնչան նրանք։ Կամենում եմ կրկին անգամ տեսնել երկինքը, նախ քան գնամ այնտեղ, որտեղ արդէն ոչ կըտես-նեմ, ոչ կըլսեմ։ Ես լսել եմ մի մարդու պատմութիւն, որն սպանել էր իւր հօրն ու ժօրը և որին ներել էին իւր յան-ցանքը, երբ նա արդէն կանգնած է եղել կախաղանի տակ, թօկը վրին։ Եւ եթէ ամբողջ կեանքումս փակն ինձ մինչեւ լին նկուղում, հաց ու ջուր միայն տալով ինձ, և եթէ երբեք այլ

կան խորհրդի նիստին հրաւիրել Թիֆ-լիսի նահանգի ազնուականութեան պա-րագլուխ իշխ. Բագրատիոն Մուխրան-կուն և տեղական կառավարութիւնը Գ. Մաղվարեթիին (երկրագործութեան և պետական կառավարման միւնիստրի Կովկասի լիազօրի իւրիսկոնուսու), հարկ եղած բացատրութիւնները տալու Թիֆլիսի և Քութայիսի նահանգների խիզաններին վերաբերեալ 1891 թ. յունիսի 3-ին Բարձրագոյն հաստա-տաւած կանանդութիւնը վերաբնե-լու ինդիկ մասին։ Այդ գործի համար պետական խորհրդի նիստը նշանակուած է փետրուարի 12-ին։

— Յունուարի 31-ին կայացաւ Թիֆ-լիսի նահանգի ազնուականների ար-տակարգ ընդհանուր ժողով, որի ընտութեան առաքականներ էին. 1) խորհրամատոյց լինել չառնելու գեմետ-վային տուրքի ապառիկներից հասա-նելիք առգանքները և 2) սահմանել համապատասխան միջոցներ և եղանակ-ներ ազնուականութեան հողերի գները և բերած եկամուտները ճշտել որոշե-լու, առաջիկայում այդ հողերի վերա-բերմամբ սահմանելիք նոր տուրքի համար ժողովը որոշեց. 1) ամենա-հպատակօրէն խորհրամատոյց լինել Թա-գաւոր Կայսրին. որ ա) զեմետվային տուրքերը չվճարելուն համար հաշուած առգանքները չառնուեն, և նոյն տուր-քի վճարումը յիտաձգուի և բ) Ամենա-ողորժածարար հնարաւորութիւն չնոր-հուի, որ ազնուականութիւնը մինչև նոր տուրքի ծրագրի հաստատուելը կամ միւշև հարկատուութեան նոր ռեֆորմի-հրատարակուելը, որ հարկն է՝ ներկա-յացել բոլոր անհրաժեշտ տեղեկու-թիւնները իւր հողերի քանակի և ո-րակի, ինչպէս և իւրաքանչիւր հողատի-րոջ ստացած եկամուտների մասին։ 2) Թագաւոր Կայսրին տանահպատա-կօրէն տալիք խորհրդի ծրագիրը կազ-մելու համար ընտրել մի յանձնաժողով հետեւեալ անձերից. իշխ. Ի. Գ. Ամիւս-խվարի, իշխ. Ն. Վ. Արդուլիեան եւ Կայսրապետի իշխ. Ս. Չ. Չիկովան և իշխ. Ն. Չ. Անդրեանիկով։ Ժողովի շա-

ւս ես նորից տեսնելու չլինէի արեւ,— գրածով էլ ես գոհ կըլինէի, որովհետեւ այնուամենայնիւ ես աւելի լաւ վիճակի մէջ կըլինէի, քան թէ մնում իշխանը։ Ուրեմն կորիք, ոյժի անսուրբ ուրուս-կան։

Պատանու ականջների մէջ դու ևս հնչում էին մահապարտի անձեռները, երբ նա անաւա, որ ինքը գտնուած է մի խաղող, զեղեցիկ սենեակում։ Սենեակը լուսաւորուած էր առաստաղից կա-խուած լապտերով, որը իւր կաթնա-տուն կարմիր լոյսը տնոյում էր անկողնի վրայ, սրի մէջ հանգում էր մի երի-տասարդ դուստր։ Միայն նորատի կինը տեսաւ երեւոյթը և ժողովուրդ։

— Դու սիրոյ հրեշտակն ես, հարց-բեց նա։

— Ո՛չ, ես մահուան հրեշտակն եմ և եկել եմ կատարելու քո նոյնական ցանկութիւնը։ Ես կամենում եմ թուցնել քեզ երկրից այն ժամանակ, երբ դու հանգում ես քո սիրեցեալի գրկում։

— Սիրեցեալիս հետ միաւա՛ն։

— Ո՛չ, միայն քեզ։

— 25-ը ուղում, — շնչաց նորատի կինը։

— Իսկ ի՞նչ քեզ ասեմ, որ մի ժամից յետոյ, միևնոյն է, մեռնելու ես, այն ժամանակ էլ չես ուղիւ։

Մի ժամից յետոյ։

— Այո, այդպէս է նախասահմանուած։ Բայց այն ժամանակ դու մենակ կըլինիս և ի դուր ձեռքերը կըտարածես դէպի սիրեցեալդ։ Մի կարծիք, թէ սա երազ է։ Այն, ինչ որ ասում եմ քեզ,—ձեռք է, թէ երբ դու ևս չես ջանք չես։ Այն ժամանակ նորատի կինը կպա-նի սիրեցեալին և շնչաց։

— 25-ը ուղում մեռնել։ 25-ը ուղում մեռնել։

րունակութիւնը նշանակուեց փետրուա-րի 4-ին, լսելու համար խնդրագրի ծը-րագիրը։

— Ներկայումս Թիֆլիսումն է Գան-ժակի նահանգապետ գին. — մայօր Կիրէկը։

— Ներկայական օգնութիւն՝ ժող-վածուի հրատարակիչ պ. Գ. Զանչիկը Գ. Պոլիի հայոց պատրիարքին նորից ուղարկել է 5000 ր. բանալու համար ութերորդ որբանոց։ Այդ որբանոցը պիտի բացուի Մուշում աղջկանց համար։

— Փետրուարի 1-ից Թիֆլիսի տա-յոց առաջին գիմնազիոնում վերու-կըսուեցին պարագայները, որոնք, աշակերտների մէջ սկսւալատին հիւան-դութիւնը երևան եկած լինելու պատ-ճառով, ծննդեան տօնիցից յետոյ մի-շև այդ օրը դադարեցրած էին։

— Պարզիկ ցուցահանդէսի համար Կովկասի գիւղատնտեսական ընկերու-թեան մէջ ստացուած գիւղատնտե-սական էքսպոնատներն ուղարկուած են Թաթում՝ այնտեղից Պարիզ փոխա-րելու համար։ Այդպիսի էքսպոնատներ այլ ևս չեն ընդունուած։

— Աղում Սարգսեան Արեւա-տեանը, որի 25-ամեայ թատրոնական գործունէութեան առթիւ արւում է այսօրեան հանդիսաւոր ներկայացումը, ծնունդ է Թիֆլիսում 1856 թ. հոկտեմբ-րի 8-ին։ Սկզբնական կըթուէին ստա-ցել է Յ. Քիւրախեանի պանսիօնում և ապա Ներսիսեան դպրանոցում, որտեղ յաջո-ղութեամբ աւարտել է ուսման ընթաց-քը 1873 թ.։ Ներսիսեան դպրանոցն ա-ւարտելուց յետոյ, Մ. Սանասարեանի հաշուով պէտք է գնար արտասահման բարձրագոյն կըթուէին ստանալու, բայց արեւելք են հանդիսանում ընտա-նական մի քանի դժբախտ հանգամանք-ներ և Աղում Սարգսեանը թողնելով մի կողմն արտասահման գնալու միտքը, իւր համար գործիւր ապարկել է ընտ-րում ուսուցչութիւնը։ Ա. Սարգսեան-նի թատրոնական գործունէութիւնն սկսուած է 1875 թ., երբ նա մտնում է Գ. Չիկովանի կազմակերպած խումբը։ Եւ ահա իշտունի կիզը անուանվ Ա. Սարգսեանը 1875 թ. յունուարի

իսկ երկրորդ ամսունը ժպտալով հարցեց նրան։

— Ի՛նչ պատահեց, սիրելիս։

Մահուան հրեշտակը շարունակեց։

— Դու սիրով կըլուրես ինձ այս ժամը, երբ իմանաս, որ դու հարկաւոր է քո երկրային քոյրերից մէկին, որը նոյնպէս քնքարէն սիրուած է և պէտք է հրաժեշտ տայ երկրին։

— Ո՛չ, ես այս ժամը չեմ տայ,—պա-տասխանեց նորատի կինը։—Ձեռք է, ես ցնորում էի մեռնելու սիրեցեալիս գրկի մէջ, երբ դու հուռի իրի։ Բայց այժմ, երբ քեզ տեսնում եմ իմ առաջ, կամենում եմ, որ այս մի ժամն էլ ապ-րեմ, թէ կըլու մեռնելուս մէջ և նոյն իսկ տեսնեցի սիրոյ։

Այն ժամանակ հրեշտակը պատանու հետ բարձրացաւ օդը և ասաց նրան։

— Այժմ քեզ յետ կըտանեմ։

Իսկ պատանուն տրեքից մի անաս-ման յոտասանութիւն։ Երկու ձեռքով նա կպու հրեշտակից և աղաղակեց։

— Մի թողնիլ ինձ։ Ես չեմ կարող վերադառնալ այսպէս։ Երկրի վրայ այնպիսի առատ կեանք կայ, որ չէ որ մի ևս է տեղ պէտք է որ գտնուի ինձ համար այդպէս կարելու մի ժամը։ Աղաւում եմ, տուր ինձ այդ մի ժամը։

Հրեշտակը պատասխանեց նրան։

— Ձեռք ես ասում։ Բայց այժմ ամբողջ աշխարհում մնացել է միայն մի մարդ, որ կարող է այդ ժամը տալ քեզ։ Բայց եթէ նա էլ մեռել է, դա աւելի վիշտ կըպատճառի քեզ, քան այն բոլոր հիւսա-թափութիւնները, որ զգացիր դու մինչև այժմ, որովհետեւ այդ մարդը— դու ինքը ես և այդ մի ժամուայ հա-մար դու պէտք է տաս քո ամբողջ կեանքը։

— Ուրեմն մեռ իմ կեանքը,—ուրա-

19-ին որպէս դերասան դուրս է գալ հասարակութեան առաջ, կատարեց Փրեզիդենտի դերը «Սէր և Նախապա-մունք» պիէսում. այնուհետեւ մի քանի 1877 թ-ին անընդհատ մասնակցու-րուր ներկայացումներին։ 1877 թ-ի Ա. Սարգսեանը հրաւիրուած է Ե. դեկ ուսուցչական պաշտօնով, ուր մե- է մինչև 1879 թ-իւ։ Նա հաւաքու- իւր շուրջը պաշտօնակից ուսուցիչներ և տեղական երկրորդական դպրոցի է դնում հայ ներկայացումների, տա- մի շարք ժողովրդիկ յարմար և մաս- պիէսներ։ Այդ ներկայացումներն ա- քան բարեբար աղքատութիւն են գ- ծում հասարակութեան վրայ, որ ք- լիք է գգացում սեպհական բեմ ու նախու։ Եւ ահա Ա. Սարգսեանը իւր ընկերակից ուսուցիչների յար- րանօք տեղացի հարուստ Պետ- ներ՝ 16) «Եւրոպայի 17) «Եւրոպայի հաշուով կառուցանել ս. Ստեփանն 18) «Բարձր եկեղեցու գաւթում գտնուած ներկ- 19) «Բարձր երկրային դպրոցի շինութիւնը 20) «Արք- փառաւոր թատրոնական դահլիճը 21) «Արք- 1879 թ-ին երբ Թիֆլիսում հանդի- ցեալ իշխան Ն. Ամատունի և մի քան աշխատելի կական գր- թեամբ հիմնուած է թատրոնական մա- յաճողով, կազմում է դերասանա- խումբ, և Ա. Սարգսեանը հրաւիրու- լով իմրի մէջ՝ ընդ միշտ թողնում ուսուցչութիւնը և նուիրուելով հայ- մին սինչև այսօր մնում է արտով- պուած հայ թատրոնի հետ։ Ա. Սար- ղարեանը իւր թատրոնական գործ- նեւթիւնն սկսել է դերասանութեան րայց հետգետէ թողնում է այդ ծիւ- թիֆլիսի կան կառավարչի) պաշտօնը, որ ևս 1900 թ., րունակում է մինչև այսօր։ Երկու ա- Աղում», լինել կատարելով սցենարիստի պա- փոխարկեց տօնը, ուսումնասիրելով բեմը և հա- արտաւարկ տաքբերելով այդ ծիւղին վերաբերե- Ընդ. (մահ գրականութեամբ, նա սկսում է փոքր 1899 թ. անի և պիէսներ գրել։ Առաջին փոքր Թաթ- նա անում է 1882 թ-ին։ Նրա արտաւար- աշխատութիւնները հետեւեալներն են փոխ. Ագա- հիւնակութիւններ՝ 1) «Օրթոճաթի Թիֆլիս, 1

ձեռքը», ղինակը 3) «Եւրոպայի խաղութի Մուրացի» «Բարձրացում (յարմարե- ցութեամբ գործ. 7) «Եւրոպայի 8) «Եւրոպայի 9) «Եւրոպայի 10) «Եւրոպայի 11) «Եւրոպայի 12) «Եւրոպայի 13) «Եւրոպայի 14) «Եւրոպայի 15) «Եւրոպայի 16) «Եւրոպայի 17) «Եւրոպայի 18) «Եւրոպայի 19) «Եւրոպայի 20) «Եւրոպայի 21) «Եւրոպայի 22) «Եւրոպայի 23) «Եւրոպայի 24) «Եւրոպայի 25) «Եւրոպայի 26) «Եւրոպայի 27) «Եւրոպայի 28) «Եւրոպայի 29) «Եւրոպայի 30) «Եւրոպայի 31) «Եւրոպայի 32) «Եւրոպայի 33) «Եւրոպայի 34) «Եւրոպայի 35) «Եւրոպայի 36) «Եւրոպայի 37) «Եւրոպայի 38) «Եւրոպայի 39) «Եւրոպայի 40) «Եւրոպայի 41) «Եւրոպայի 42) «Եւրոպայի 43) «Եւրոպայի 44) «Եւրոպայի 45) «Եւրոպայի 46) «Եւրոպայի 47) «Եւրոպայի 48) «Եւրոպայի 49) «Եւրոպայի 50) «Եւրոպայի 51) «Եւրոպայի 52) «Եւրոպայի 53) «Եւրոպայի 54) «Եւրոպայի 55) «Եւրոպայի 56) «Եւրոպայի 57) «Եւրոպայի 58) «Եւրոպայի 59) «Եւրոպայի 60) «Եւրոպայի 61) «Եւրոպայի 62) «Եւրոպայի 63) «Եւրոպայի 64) «Եւրոպայի 65) «Եւրոպայի 66) «Եւրոպայի 67) «Եւրոպայի 68) «Եւրոպայի 69) «Եւրոպայի 70) «Եւրոպայի 71) «Եւրոպայի 72) «Եւրոպայի 73) «Եւրոպայի 74) «Եւրոպայի 75) «Եւրոպայի 76) «Եւրոպայի 77) «Եւրոպայի 78) «Եւրոպայի 79) «Եւրոպայի 80) «Եւրոպայի 81) «Եւրոպայի 82) «Եւրոպայի 83) «Եւրոպայի 84) «Եւրոպայի 85) «Եւրոպայի 86) «Եւրոպայի 87) «Եւրոպայի 88) «Եւրոպայի 89) «Եւրոպայի 90) «Եւրոպայի 91) «Եւրոպայի 92)

— Պատերազմի վերադարձի օգտին եղող հանդիսակալության գումարներն առկայանելու համար, աստարակահամ լրագրներն առաջարկում են դուրս թողնել բրնձի մեղայինը և վաճառել հաճախ շինարարությանը, կարելի է ներկայացնել համարները, որ թիվ միայն բրնձի արտադրության պետությունն էր դուրս հանում, աստարակահամ էր դրոշմարկները, լրագրներն այդ մեղայիններին, այլ և այլ մեղայիններ, որոնք համարներն են նշանակում, և կամենում են օգնել նրան, այնպես որ իսկոյն կարելի է ձանձուկ նշանակում, բրնձի բույսերի կողմն են և, հետևաբար, անգլիացիների թշնամին, և անգլիացիների վաճառումը վերադարձի օգտին համարելով գումարները օգնել հանդիսանալու ու կառավարման: Բացի այդ գաղափարը քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ լրագրները վերին աստիճանի

